

ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים (1)

שמות תשפ"ג שלום רב – לז"נ יוסף גדליהו בן שלמה בן-ציון.
התורה מאריכה בפרטי השליחות של משה, איך שהקב"ה מבקשו להיות השליח לפרעה להוציא את בני ישראל ממצרים, ומגלה לו את כל הפרטים שהוא צריך לדעת להצלחת השליחות, מיד הוא מבהיר לו שמטרת היציאה היא לעבוד את האלקים על הר סיני, החר הזה, וכאשר משה מהסס מלקבל את השליחות אז הקב"ה מגלה לו עוד פרטים במהלך היציאה, כגון השם של א-ה-י-ה, וענין פקדתי, ומה לומר לפרעה, ואז מודיעו שפרעה יסרב את בקשתו (שמזה חשש משה), ואז יתחילו המכות שבסופו של דבר מחמתן ישלח אתכם, וכל זה מובן היטב, דהרי בשביל שיקבל משה את המינוי הוא מוכרח לדעת איך ישתלשלו סדר הדברים, ואמנם מה שהוא לא צריך לדעת עכשיו, וכגון ענין המכות לפרטן הוא לא מגלה לו, כי זה לא נוגע עכשיו למעשה, כי עכשיו רק צריך לדעת את מהלך השליחות מה היא ולקבלה בעיקרון, וכ"ז מובן היטב.

ולפ"ז תמוה מה שהוסיף בסוף דבריו: ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכו לא תלכו ויקם ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת וגו'. ולא מובן מדוע הוצרך הקב"ה לגלות פרט זה למשה עכשיו ומה זה נוגע לשליחותו, הלא משה עדיין רחוק מלקבל על עצמו ללכת אל פרעה, כל השליחות בספק, וא"כ מה זה שמגלה לו שהקב"ה יתן את חן העם בעיני מצרים ולכן ישאלו מהם כלי כסף וכלי זהב, ולכאורה זה דבר שולי בעלמא שלא חשוב כל עיקר, וכי סבר הקב"ה לשחדו שבגין הכסף והזהב יקבל משה עליו את השליחות, זה הרי א"א לומר, וא"כ מדוע בכלל אומר לו פרט זה [ולא את שאר מאות הפרטים שישתלשלו במהלך יציאת מצרים], וכי זה יהיה חשוב בכלל למשה.

והיה אפשר לומר כמו שהציע באוה"ח: והיה נראה לומר כי זה היה לחזק את לבבם באמיתות הגאולה, והיינו שזה נאמר בשביל ישראל, דהרי זה ודאי שכל מה שאומר הקב"ה למשה בסנה זה בתור שליחות לבני, וכמו שאומר לו הקב"ה להדיא לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו', וכן עשה באמת להלן [ד-כח] ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו וגו' וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה וגו', וא"כ בכדי לשכנע את בני ישראל להקשיב לבשורת הגאולה – וכמו שאנו רואים שבסופו של דבר היו הרבה שלא האמינו בזה, והרבה שפחדו מפרעה שינקם בהם, והרבה שרצו להשאר ולא לצאת למדבר – ולכן אפשר לפייסם שהם יצאו בכלי כסף וכלי זהב ושוב לא יהיו עניים מרודים, אפשר שבזה יאמינו ויקבלו יותר את דברי משה. ונמצא לפ"ז שזה חשוב לדעת לעצם השליחות של משה לבני.

אבל זה לא מסתבר כלל, וכן דחה את זה באוה"ח: ואין זה עיקר, דמלבד כנ"ל שעדיין לא הסכים משה לקבל את השליחות לפרעה וא"כ אין זה מעניינו לשדל את בני לשמוע לבשורת משה, אבל גם לא מסתבר כלל שכלל יצטרכו שידול בשביל לצאת, שהרי בעצם לא היה שום סיבה שיהיו איזה מישראל שירצו להשאר במצרים, דמן הסברא כולם ירצו לצאת שהרי ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וגו', ומי זה שבדעתו הנכון לא ירצה לצאת, וא"כ איך אפשר להציע

שרק יצאו עם יקבלו כסף וזהב, זה כמעט מעליב. ומוכח זה מהגמ' בברכות דף ט', דהרי קודם מכת בכורות שנצטוו משה מהקב"ה לבקש מישראל לקיים מצוה זו, הצטרך לשאול מהם בלשון של בקשה שיעשו כן: דבר נא באזני העם וישאלו, ופירש"י אין נא אלא לשון בקשה וכו', ולפי הגמ' הם ענו לו שזה בכלל לא איכפת להם כי העיקר הוא שיצאו, ואח"כ אומרת הגמ' שכל הבקשה היתה בעל כרחם משום המשו, הרי להדיא שזה לא היה מכריע את בני ישראל אם להסכים לצאת ממצרים או לא, וזה בכלל לא היה דבר שחשבו עליו או רצו בו, וא"כ הדק"ל מדוע כבר כאן בתחילת השליחות מגלה הקב"ה מצוה זו למשה?

אלא שהתמיה עוד יותר עמוקה, דבאמת אין אנו מבינים כלל כל מטרת ענין זה, דאפילו אח"כ בפרשת בא שנצטוו ישראל בלשון בקשה לשאול מהמצרים כלי כסף וזהב, גם שם לא מבואר בתורה להדיא מדוע זה חשוב לנו ומדוע שיצוה הקב"ה כן, וזה כמעט כמו מצוה בלי טעם, ולכן רש"י מביא שם בשם הגמ' שהנחיצות לזה הוא שלא יאמר אותו צדיק שיצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, וכן פירש"י בפרשת לך לך שאח"כ יצאו ברכוש גדול היינו בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את מצרים, הרי שזה חלק מההבטחה הממונית לאאע"ה של ברית בין הבתרים. וגם רואים אנו שאצל מצות פטר חמור לפדותו בשה, פירש"י סוף פרשת בא בשם חז"ל שהחמור סייע ביד ישראל ביציאתן ממצרים שכל אחר מישראל נטל הרבה חמורים טעונים מכספם וזהבם של מצרים. אבל זה גופא תמוה, דמדוע הוצרך להבטיח את זה לאאע"ה, וכי זה יפייס את דעתו ששעבדו וענו את זרעו ארבע מאות שנה שבסופו של דבר אין זה כלום משום שישאלו כלי כסף וכלי זהב, הלא הוא העיקר הוא שיצאו, ומה זה חשוב אם יצאו ברכוש גדול או לא. וגם תמוה, דהרי הם עתידים לירש את ביזת הים וגדולה ביזת הים מביזת מצרים, וא"כ ברכוש גדול יכול להתקיים על ידי ביזת הים, וכל הענין תמוה מאד.

ואף שיש להבין שהכסף והזהב מגיע לישראל משום שעבדו את מצרים עבודת פרך כ"כ הרבה שנים ומגיע להם שכרם, וכמו שטען גביהה בן פסיסא בגמ' סנהדרין הרבה שנים לאחר מעשה זה, וא"כ אפשר שלכן אמר הקב"ה שיצאו עם שכרם אתם, כי באמת מצד הדין מותר לאדם להציל ממונו מהאנס, אבל לפ"ז היה זה צריך להיות בגדר ציווי למצרים שיתנו להם את ממונם משום ששעבדו אותם כל השנים, ומדוע הוכרח לצוותם לשקר להם ולהוציא את הממון ברמאות, ואף שלמעשה אין בזה עבירה, שהרי זה ציווי הבורא, אבל מדוע שיעשה כן, והרי לעיני הגויים זה נראה כמו גניבה, ומדוע לא יסמוך על ביזת הים בכדי לפצותם בשכרם [וכמו"כ מבואר בחז"ל שבימי החושך גילו ישראל מצפוני המצרים והיו יכולים לקחת את הכל], וכבר הקשו כן כמה ראשונים, והובא במהרש"א שם.

ועיין ראב"ע שכתב ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו, ואלה לא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתנו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו עכ"ל, והרי זה יסוד נאמן, אבל למעשה לעיני הגויים זה נראה כדבר תמוה מאד, שאיך יכול הקב"ה לצוות כזה דבר, ולפי תדמיתם היהודים נחשבים כגנבים.

ולכן כתבו כמה ראשונים שלשון שאלה כאן הוא לשון מתנה, עיין רשב"ם שכתב ושאלה אשה משכנתה במתנה גמורה וחלוטה, שהרי כתוב ונתתי את חן העם, כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים כ-ח), זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים עכ"ל. וכ"כ חזקוני, וכ"כ בדע"ז מבעה"ת בפשת בא. ולפי הרשב"ם והחזקוני זה הפשט במה שאמרה תורה ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים, כלומר הם בקשו בהשאלה, אבל מכיון שנשאו חן בעיניהם ממילא נתנו להם את זה במתנה, ולפי הדע"ז מכיון שמיהרו את בני ישראל לצאת ממצרים כי אמרו כולנו מתים, לכן אמרו להם בני ישראל שהם לא יצאו אא"כ יתנו להם כלי כסף וכלי זהב, ולכן נתנו להם משום שפחדו מהמכות. וע"ע ברבינו בחיי שכתב להדיא שזו השאלה היתה שישאלו מהם במתנה, ואין זה גניבת דעת, עיי"ש.

והרבה תירצו שכל הענין בזה היה בכדי שירדפו אחריהם לאחר שלשה ימים שהרי גנבו את ממונם, שרצה הקב"ה שירדפו אחריהם ויטבעו בים סוף ולכן סיבב את כל ענין השאלה, וכן נראה מפירש"י בפרשת בשלח שלכן נהפך לבס לרדוף אחריהם משום ממון שהשאלו, ואפשר שזה טעם כל המצוה. וכ"כ באוה"ח שע"י שאמר משה שאנו הולכים רק לשלשה ימים, וגם שאלו מהם כלי כסף וכלי זהב, מחמת זה רדפו אחריהם אל הים וטבעו בים, הרי שכל זה לא היה לטובת ישראל, אלא למען הענשת המצרים. אבל זה עצמו דבר תמוה מאד לומר שכל ענין השאלה היה רק בכדי שירדפו אחריהם, וכי חסר אופני עונש להקב"ה עד שהוצרך לרמות אותם, ומהלך זה לא מובן היטב, וגם לא מתאים עם הגמ' שכל הבקשה לא היתה אלא משום שלא יאמר אותו צדיק וכו'.

ועוד יש להגדיל הקושיא דמלבד המצוה של שאילת הכלי כסף וכלי זהב, מוצאים אנו שמדגישה התורה, בקשר אם ענין השאלה, שהשי"ת יתן את חן העם בעיני מצרים, שמיד כאן בתחילת השליחות: ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם, וכן אומר זה בפרשת בא בין בציווי ובין במעשה, והיינו שרק מטעם שהשי"ת נתן את חנם בעיני מצרים לכן השאלו, ומשמע מלשון הפסוק שזה גופא נחשב כחלק מהציאה, שבשעת הציאה שצריכים לצאת ברכוש גדול זה יקרה רק משום שהקב"ה יתן חנם בעיני מצרים, וזה פלא גדול מדוע זה חשוב שישאל ימצאו חן בעיני מצרים, מה זה מוסיף או מגרע, הלא הם עוזבים אותם ושוב לא יראו אותם עד עולם, אז מדוע זה חשוב שימצאו חן בעינם, וכל הדבר לא מובן – הלא הם שנאו את היהודים והעבידו אותם עבודת פרך, ותפתאם הכל נהפך עד שעולה חנם בעיניהם, והרי זה נס נפלא, אולי הגדול ביותר מכל הנסים שהיו ביציאת מצרים, ונשער נא לנפשינו אילו בשעת הציאה לאחר השואה, היו פליטי השואה "מוצאים חן" בעיני הנאצים, פתאום יהפכו הגרמנים את עורם והיהודים ימצאו חן בעיניהם, ויאמרו להם שלום עליכם, אולי אנחנו יכולים ליתן לכם מתנות, וללוות אתכם בתופים ומחולות לארה"ב או לא"י, הלא זה גועל נפש, וכאן זה היה חשוב אצל הקב"ה שזה חלק מהציאה, וכאילו בלי זה לא בא סיפור יציאת מצרים על גמרו.

ואף שלכאורה משמע מעיקר הפסוקים שכל החן היה רק בכדי שהמצרים ישאלו אותם כלי כסף וכלי זהב, שזה דבר שלא

שייך אא"כ ה' יתן את חנם בעיני מצרים, אבל באמת מפורש ברמב"ן שאין זה כוונת הדברים, דהנה בפרשת בא בשעת הציווי לקיים את המצוה הזו כתוב דבר נא באזני העם וגו', כלומר שה' מצוה את משה לצוות את בני ישראל לשאול ממצרים, ואח"כ כתוב בפ"ג ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. והנה הפסוק כפי שהוא נכתב לא מובן, דהול"ל ואני אתן את חן העם בזה בעיני מצרים, כלומר שהרי עכשיו הקב"ה מצוה את משה שישאלו ממצרים, אבל זה לא יקרה עד שעת הציאה ממש, לאחר מכת בכורות, ואז יתן ה' את חן העם בעיני מצרים בכדי שישאלו, וכמו שכתוב להדיא בשעת המעשה ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים גו' וה' נתן את חן העם הזה בעיני מצרים, וכן הוא אצלנו בפרשת שמות ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים וגו', וא"כ לשון הפסוק בשעת הציווי צריך להיות ואני אתן, אבל לא כתוב כן אלא כבר בשעת הציווי לאחר המכות ועוד קודם מכת בכורות כבר כתוב ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים, וזה פסוק תמוה, וכן הקשה הרמב"ן.

ומחמת קושיא זו חידש הרמב"ן שה' נתן את חן העם בעיני מצרים עוד קודם מכת בכורות בלי שום קשר למצות השאלת הכלים, כלומר שפ"ג לא שייך לפ"ב כלל, אלא יש כאן נקודה אחרת, שאף שאנשי מצרים סבלו תשעה מכות שבודאי היה בזה סבל וצער גדול, לגוף ולרכוש, מ"מ אירע כאן דבר פלא "שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות, אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס, וראוי הוא שיחונן אתכם האלקים. גם האיש משה המביא עליהם המכות, גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו, ובעיני כו' עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי השם אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן וכו'. ומבואר מדברי הרמב"ן דבר נפלא, שכל השנאה נגד עם ישראל נשארה רק אצל פרעה, אבל אצל עבדי פרעה ושאר העם המצרי, היה רק אהבה והערצה למשה ולבני ישראל, וזה היה אף לאחר תשעה מכות, שלפי הטבע ולפי הנורמלי היה צריך להיות שנאה גדולה, אבל כאן אירע בדיוק ההיפך, ולא רק זה אלא מדברי הרמב"ן יוצא שאף בעיני פרעה היה משה מוצא חן, אלא שהקב"ה שינה את המציאות הזאת ובדוקא אמץ את לבו בכדי שיענש, אבל לולא זה גם פרעה היה בין המעריצים.

ונמצא לפי הרמב"ן, ולפי דעתו זה מוכרח בפסוק, שהיו שני מיני נתינות חן בשתי תקופות, א' לאחר גמר התשעה מכות [ואולי התחיל זה כבר מקודם, מיד כאשר התחילו המכות התחילו בני ישראל למצוא חן בעיניהם אלא שזה בא לשיאו לאחר תשעה המכות], וזה מאמר הקרא קודם מכת בכורות ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים, אלא שאנו לא מבינים איזה אירוע פרקטי יצא מנתינת חן זו, ועוד לאחר מכת בכורות, שאז השנאה היתה צריכה להיות בגובה היותר ששייך, שאז נוסף עוד חן, וזה היה כבר לסיבה פרקטית, בכדי שיוכלו ישראל לכבוש כלי כסף וזהב קודם הציאה, והחן הזה הוא מה שהבטיח הקב"ה למשה במעמד הסנה שונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים גו' ושאלה אשה משכנתה וגו', חן לתכלית הרכוש גדול".

אבל לפ"ז קמה קושיאנו וגם נצבה ביתר שאר וביתר

שלראב"ע החן שנזכר הוא אותו החן שנזכר בפרשת שמות, ואילו להרמב"ן הכא מייירי בחן אחר לגמרי.

1. והרמב"ן בא בזה לאפוקי מדברי ראב"ע [פ"ג] ויתן ה' את חן העם סיפר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם וכו', והיינו

בעולם, ממילא כתוצאה מזה מיד ניתן חן העם בעיני המצרים, וממילא לאחר מכת בכורות כאשר בקשו הכלי כסף וזהב, החן הזה הצליח והשאילום המצרים.¹

ופשוט שלפי דברי הגר"א מדוקדק להפליא לשון הכתוב, דבפרשת שמות הוא אומר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה ולא מזכיר את הגברים בכלל, ואילו בשעת הציווי בפרשת בא הוא אומר וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, והכלי יקר עמד בזה, וכן החזקוני, אבל פשוט שבפרשת שמות הוא מדבר על המצוה לשאול מהמצרים, וזה באמת רק נצטוו הנשים לשאול משכנותיהן ולא היה בזה מצוה על הגברים, אבל לגבי הגברת מדת החסד בעולם זה היה חיוב על כל אחד מישראל, ולזה נצטוו גם הגברים לשאול איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, כלומר מחבריהם היהודים לקיים מצות חסד.

גם מדוקדק מדוע בפרשת שמות נצטוו לשאול שמלות, וכן עשו למעשה, אבל בשעת הציווי כתוב רק כלי כסף וכלי זהב אבל לא שמלות, ובאורח"ח תמה ע"ז, אבל פשוט שמכיון שהמצוה לשאול מהמצרים היתה על הנשים ממילא הם שאלו שמלות, שזה בקשת הנשים, משא"כ הגברת ענין חסד שבו נשתוו הנשים והגברים, א"כ דקדק הכתוב לכתוב רק מה ששוה בשניהם.

והנה לפי דברי הגר"א עדיין אין אנו יודעים מדוע הוצרכו לשאול מהמצרים כלי כסף, דאנו מבינים מדוע הוצרכו להגביר את מדת החסד והיינו בכדי שיצליחו לשאול מהמצרים, אבל עדיין לא מובן הטעם שהוצרכו לשאול מהמצרים.

ואפשר יש להסביר כוונת הגר"א באופן הפוך, שאין הפשט שבכדי לשאול מהמצרים הוצרכו קודם להגביר את מדת החסד בעולם, אלא להיפך, שבכדי לזכות לצאת ממצרים היו צריכים להגביר את מדת החסד בעולם, דמכיון דהיתה דלטוריא ביניהם כמו שראה משה במעשה הריגת המצרי, ורש"י [ב' פי"ד] פירש שאמר משה אכן נודע הדבר שעכשיו הוא מבין מדוע נשתעבדו בעבודת פרך, ולכן בתור כפרה על הזלזול בכבוד האדם ובענייני בין אדם לחבירו, עכשיו בכדי לזכות ליציאה הוצרכו להגביר את היחס ההדדי בין אדם לחבירו [וכעין שמצינו קודם היציאה שהוצרכו למצות פסח ומילה בכדי לצאת] וכמו כן הוצרכו להגביר את מדת החסד בכדי לתקן על החסרון בבין אדם לחבירו, ובכדי שיזדרזו לעשות כן, קישר הקב"ה בין השאלה בין איש לרעהו ובין השאלה ממצרים, כלומר שמכיון שבדאי כל אחד רצה לרוקן את מצרים מכל רכושה, ממילא הוצרכו קודם להתחסד זה עם זה, וזה היה בתור דחיפה והמרצה לעשות חסד אחד עם השני.

ויש להביא מקור לרעיון זה שהיה חסר להם הגברת מדת החסד קודם היציאה, דבירושלמי [ר"ה פ"ג] פירשו כוונת הפסוק בפרשת וירא וידבר משה אל בנ"י ויצום אל פרעה מלך מצרים, שציום על שילוח עבדים, ובקרבן העדה שם: צום שלא

עז, דבשלמא החן השני שהוא למטרת הרכוש גדול עוד אפשר להבין [אף שלא מובן מטרת הרכוש גדול], אבל החן הראשון שאין לו מטרה כלל, שאין לו שום תכלית, א"כ מה מועיל ומה מוסיף לנו שה' נתן את חן העם הזה בעיני מצרים, והדברים תמוהים טובא ולא מצינו לנו מורה דרך בזה.

והנה כדאי לומר את החידוש הגדול המיוחס להגר"א בענין זה, שלפי דבריו יש לנו מהלך נפלא ליישב חלק מהקושיות האלו, ומדבריו אנו רואים השקפה אחרת בכל הענין, וזה חידוש כ"כ גדול שלולא שהגר"א אמרו היה קשה לקבלו, שעמד על שינוי לשון הפסוקים, דאצלנו כתוב: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה, ואילו בפרשת בא בשעת הציווי הוא אומר וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, ואח"כ בשעת המעשה ממש כתוב וישאלו ממצרים, הרי שענין זה נזכר שלשה פעמים אבל בכל פעם בלשון אחר. גם קשה איך אפשר לכנות את המצרים בתור רעהו הלא הגמ' בב"ק אומרת כי יגח איש את שור רעהו ולא של מצרי, דהמצרי לא נקרא רעהו. ועוד הקשה דבשעת המעשה כתוב ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים וגו', ופירש"י כדבר משה שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו, ולא ברור מה חידוש רש"י בזה, הלא מפורש בפסוק וישאלו ממצרים וגו'. גם תמוה קושית הגמ' מדוע הוצרך לבקש מהם בלשון בקשה שישאלו כלי כסף וכלי זהב מהמצרים הלא ידעו שזה יהיה רכושם.

ומחמת כל זה חידש בקול אליהו שהיו כאן שתי מצוות מיוחדות ושתי מעשים נפרדים, והיינו שיש מצוה אחת והוא לשאול מהמצרים, וזה היה ציווי לקיים ברכוש גדול או מאיזה טעם אחר, אבל חוץ מזה היה עוד מצוה שציוה משה והיינו שכל יהודי ויהודיה צריכים לשאול מאת רעיהם היהודים כלי כסף וכלי זהב, איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, והטעם לזה הוא ע"כ צ"ל דלא היה ביכולתם לעשות כזאת אם לא אשר מקודם יכופו את יצרם לעשות חסד איש עם רעהו ואזי עולם חסד יבנה כי ע"י זה ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים, ולפ"ז קאי רעהו על ישראל ושפיר שייך בזה לשון בקשה, ולכן אומר הכתוב בשעת הציווי ובני ישראל עשו כדבר משה שאמר להם לשאול מאת רעהו הישראלים, כלומר שאת החלק הזה של שאילת איש מרעהו זה עשו כבר קודם במצרים קודם מכת בכורות, וממילא כבר אז נתן ה' את חן העם בעיני מצרים ולכן לאחר מכת בכורות ששאלו ממצרים אז כתוב וה' נתן את חן העם הזה, כלומר הוא כבר נתן את חנם מקודם כאשר שאלו איש מרעהו, ולכן עכשיו ששאלו ממצרים בודאי שמצרים נשמעו להם. ואף שלא מפורש זה בדברי הגר"א, אבל הוא מיישב ג"כ את קושית הרמב"ן, שהחן ניתן להם עוד קודם מכת בכורות, אבל שלא כהרמב"ן שלא ביאר את הטעם לזה, ולכן הקשינו עליו, לפי דברי הגר"א יש לנו טעם לזה, כלומר דלאחר שעשו כן בני ישראל והגבירו את כח החסד

וכדחזינו מהירושלמי [שאביא להלן] שהיו מבני ישראל כאלו שהיו להם עבדים ונצטוו אז לשחרר אותם, ובודאי זקני ישראל והשוטרים והממונים היו מאלו שהעשירו עדיין במצרים, והיה סיפק בידם לגמול חסד עם אחיהם העניים יותר. ומצאתי זה מפורש במשך חכמה [ו' פי"ג] יתכן כי גם אז במצרים היו גדולי האומה אשר היו שרים נכבדים ואפרתים, והם היו משעבדים את בנ"י לעבדים שמכרו המצרים להם, ואולי היו המה הג' שבטים ראובן שמעון ולוי שהנהיגו שררה במצרים וכו' עיי"ש עוד.

2. ורב"ח תירץ שקודם מת"ת נקראו כל הבריות רעהו, ורק לאחר מת"ת שאז לא קבלו אורח"ע את התורה אז יצאו מן האחוה והרעות ורק אז נדרש רעהו ולא לעכו"ם, עיי"ש. ויש להוכיח כדבריו מהא דנתכנה רעהו העדלמי בפרשת וישב, וי"ל.

3. ואין לתמוה על דברי הגר"א שמכיון שהיו ישראל עבדים מרודים במצרים מאין היה להם כלי כסף וכלי זהב להשאל לחבריהם הישראלים, דאף שבאמת להרבה ישראלים ואולי הרוב מהם לא היו הרבה נכסים, אבל בין בני ישראל שהיו תחת שעבוד פרעה היו הרבה יחידים שהיו עשירים,

ישתעבדו איש באחיו ובזכות זה יזכו לגאולה עיי"ש, הרי שהיו חסרים מדה זו, ולכן נתבקשו להתחסד.

גם מצינו שהח"ח באהבת חסד [והובא בח"ח עה"ת] כתב לבאר דברי חז"ל בתדבא"ר שכתבו בזה"ל: כשהיו ישראל במצרים נתקבצו כולם וישבו יחד, משום שהיו כולם באגודה אחת, וכתרו ברית יחד שיעשו גמילות חסדים זה עם זה, וישמרו בלבבם ברית אברהם יצחק ויעקב, ולעבוד את אביהן שבשמים לבדו, ושלא יניחו לשון בית יעקב אביהן, ושלא ילמדו לשון מצרים וכו'. והקשה הח"ח באהבת חסד מה זה כריתות ברית לגמ"ח, שיעשו גמ"ח ותו לא, וביאר: כי הם כשראו שאין שום עצה להנצל מגזרותיו של פרעה, והשעבוד הולך ומתגבר יום יום, מה עשו, נתקבצו באגודה אחת וטכסו עצה מה לעשות לזה, והסכימו ביניהם שילכו בדרך ה' לבדו, ולא ישנו את שמם ולשונם, גם כרתו ברית יחד לגמול חסד זה עם זה, היינו שעל ידי זה יתעורר למעלה חסד של השם יתברך עליהם, וממילא יבטלו לבסוף גזירותיו של פרעה, ובאמת כן היה לבסוף שדבר זה היה סיבה לגאולה, וכדכתיב נחית בחסדך עם זו גאלת, ואיתא בפסיקתא – בחסדך זו גמילות חסד, עכ"ל. וזה הנהגת מדה כנגד מדה שחשבנו ישראל שעל ידי זה יזכו לצאת מגלות מצרים. וכנראה כריתות ברית זו אירעה מיד בהתחלה מיד שגזר פרעה הבה נתחכמה לו, שאז היו עדיין זקנים מהדור הקודם, ואולי אפילו נשארו איזה מהשכטים, שאז טיכסו עצה איך לצאת מהצרה הזאת, אבל כאשר עבר זמן ניכר הרי הם שכחו מהשי"ת, ונהיו עע"ז והיו רעים וחטאים לה' וכמש"כ הרמב"ן בפרשת בא, אבל עכ"פ לא שינו את שמם ולשונם ועשו חסד בגלל הברית שכתרו לפני שנים הרבה⁴.

ולפ"ז י"ל בכוונת הגר"א, שאפשר שעכשיו קודם היציאה היה חסר איזה קשר של חסד בין בני ישראל, וממילא אפשר שלא יהיו ראויים למדת החסד של הקב"ה שנתגלה בענין נחית בחסדך עם זו גאלת, ואולי בשביל קריע"ס היה חסר עוד איזה זכות של חסד, וגם אפשר שאף שהיה הרבה חסד אבל היו איזה מישראל שעדיין לא קיימו חסד, וממילא הם לא יכלו לצאת, ולכן היה ציווי מיוחד שכל אחד חייב לעשות חסד עם השני, ועי"ז יוכלו כולם לצאת בט"ו בניסן. ונמצא שכאן היה מצב מיוחד של עשיית חסד בכדי לצאת ממצרים, ולכן הוצרך הקב"ה לבקש מהם בכל לשון של בקשה שיעשו חסד זה עם זה. ולפ"ז יש ליישב עיקר קושייתנו, דמה צורך היה בשאילת הממון מהמצרים, ולפי מהלך זה הכוונה באמת היתה לדבר אחר, הרצון להגביר מדת החסד בין ישראל, אלא בכדי שיסכימו לעשות כן הסביר להם שרק אם יעשו כן יוכלו לרוקן את מצרים.

והנה אף שדברי הגר"א אלו נפלאים עד מאוד, אבל זה רחוק מלהיות פשוטו של מקרא, וכל הראשונים הרי לא למדו כן, וגם מפורש בתיב"ע ושיילון גבר מן רחמיה מצראי ואתתי מן

רחימא מצריתא וכו', הרי להדיא ששאלו מהמצרים, וגם תמוה להבין מה שוה חסד כזה שאין בו שום צורך, כלומר דבזה שכל אחד שואל מחבירו בלי שום צורך וסיבה לזה, האם זה חסד יקרא, הלא אין זה אלא הערמה בעלמא! ואף שדברי אלקים חיים של הגר"א נחשב אצלנו כהלכה למשה מסיני, אבל רעיון זה לא נכתב בספרי הגר"א שכתבן בעצמו אלא הובא בשמו בספר קול אליהו, ולא בר בר רב אשי חתים עליה, כי הרבה אימרות שאנשים שונים רצו שיתקבלו נאמרו בשם הגר"א, והיפך מכל האומר דבר שם אומרו, ולדעת חוקרי דברי הגר"א זה נכון בודאי לגבי הספר קול אליהו, ולכן לא ברור כלל שאמנם הגר"א חידש יסוד זה⁶.

ועוד מצינו בעיקר ענין זה מהלך ע"פ הקבלה, בהקדם מה שאחז"ל שע"י שבזזו את מצרים קודם היציאה עשאוה כמצולה שאין בה דגים או כמצודה שאין בה דגן, והיינו שרוקנו את מצרים, וצ"ב מה הכוונה בזה. גם לפי פשוטו תמוה, הרי גדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים, וא"כ איך אפשר לומר שרוקנו את מצרים [וכן הקשו בעלי התוספות]. גם יש לתמוה על מה שנתבאר ריש פרשת בא שאמר פרעה למשה רק צאנכם ובקרים יצג, וענה לו משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת, והרמב"ן כבר עמד ע"ז שהרי זבח רשעים תועבה ומדוע שיאמר משה כן, וכן באוה"ח תמה בזה. גם יש לתמוה מדוע לאחר יציאת מצרים אמר הקב"ה שאסור להם לשוב לחזור למצרים, וזה נהיה כמו איסור לחזור למצרים, ומאי שנא מצרים מכל מקום אחר בעולם שאסור לחזור אליו?

והנראה, שידוע בקבלה על ענין הניצוצות של קדושה שטמונים ומעוררבים בקליפות הטומאה בכל העולם כולו, ואחד מהמטרות של גלות הוא "בירור", שאנו צריכים לברר את ניצוצות הקדושה שנמצאים בגלות בכל מקום שהוא ולהוציאם ולהבישם באורות של קדושה, וזה היה בפרט מטרת ירידת ישראל למצרים, ששם היו הרבה ניצוצות של קדושה, ובשעת יציאת מצרים הוציאו בני ישראל כל זה אתם, ולכן אמר משה לפרעה גם אתה תתן בידנו עולות וזבחים לה' אלקינו, שזה הוא כל המטרה שלנו פה, וזה היה הציווי של ונצלתם את מצרים, לרוקן אותה שלא ישארו בה שום ניצוצות של קדושה, ולכן כלפי הניצוצות עשו אותה כמצולה שאין בה דגים או דגן, אבל ודאי נשאר שם הרבה עשירות, ואת זה קבלו ישראל על הים, שהיתה באמת גדולה מביזת מצרים, שביזת מצרים היה רק על הקליפות, והכלי כסף והכלי זהב אלו ששאלו מצרים הן הן שהשתמשו לנדבת המשכן, כל הכסף וזהב של פרשת תרומה, הכל בא ממה שלקחו ישראל מהמצרים, והפכו אותם לכלי קדושה. כל זה לפי דרך הקבלה, והדברים נשגבים מבינתנו.

ונמצא שעדיין חסרי הבנה אנו בכל ענין שאלת הכסף ובענין מציאת החן בעיני מצרים! (המשך יבוא בע"ה)

4. ובפרט על חידוש נפלא זה יש מקום לפקפק הקשר להגר"א, כי הספר קול אליהו נדפס בשנת 1905, וכבר מצינו רעיון זה כמעט מלה במלה בספר דרך אמונה [מהג"ר מנחם מנדל שטרן, נדפס בשטרנאוויץ בשנת 1856] בפרשת בא, עיי"ש. וכמו כן מצינו עיקר הרעיון שגם נדפס בדרשות מהרא"ל צינץ [דרשות מהרא"ל, דרשות לשבת הגדול, עמ' י"ד]. גם מצינו עיקר הרעיון שנדפס בספר תורת המגיד מזלאטשוב עמ' מ"ט, וכן הובא זה בכמה ספרי חסידות בשם המגיד מקאזניץ, הרי שכמה נחתומים מעידים על עיסה זו, ובכלל אין שום הכרח שהדברים יצאו מפי הגר"א.

4. ועיין משך חכמה פרשת בחוקתי [כ"ו פמ"ד] שהרעיון שלא ישנו את שמם ולשונם כבר התחיל בימי יעקב שחשב תחבולה ועצה שלא יתבוללו ויתבטלו אחד ברבבות רבבה, ועיי"ש.

5. ובדעת הגר"א י"ל, לפמש"כ המפרשים שהחילוק בין רודף חסד לאהבת חסד הוא שרודף חסד מחפש מי שיש לו צורך ומשתדל להשלימו, אבל אהבת חסד הוא אפילו במקום שאין צורך למקבל, מ"מ הנותן צריך לעשות חסד ויש לו צער כאשר אין לו עם מי להתחסד, וזו מדת אברהם אבינו, ולכן כאן רצה הקב"ה לזכותם במדת אהבת חסד וביקשם לשאול זה מזה אף שאין צורך, ודו"ק.